

UO‘K(UDC, УДК): 82-95

HAMID OLIMJON FENOMENINING UCH QIRRASI: SHOIR, PUBLITSIST, OLIM⁵

Haitova Nilufar Erkinovna

Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat

o‘zbek tili va adabiyoti universiteti

Adabiyotshunoslik (Jahon adabiyoti) kafedrası magistranti

E-mail: hayitovan@gmail.com

ORCID ID: [0009-0008-9599-6600](https://orcid.org/0009-0008-9599-6600)

Ilmiy rahbar: Jo‘raqulov Uzoq Haydarovich

Filologiya fanlari doktori

Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat

o‘zbek tili va adabiyoti universiteti

“Jahon adabiyoti va qiyosiy adabiyotshunoslik”

kafedrası mudiri, professor

Toshkent, O‘zbekiston

E-mail: juraqulovuzoq@navoiy-uni.uz

ORCID ID: [0009-0004-7506-4372](https://orcid.org/0009-0004-7506-4372)

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada taniqli o‘zbek ijodkori Hamid Olimjonning adabiy-ilmiiy faoliyati XX asrning 20-40-yillaridagi murakkab ijtimoiy-madaniy va mafkuraviy jarayonlar kontekstida tadqiq etilgan. Tadqiqotda adib faoliyatidagi shoirlik, publitsistik va olimlik qirralari alohida sohalar sifatida emas, balki bir-birini to‘ldiruvchi yaxlit tizim sifatida tahlil qilingan. Maqolada Hamid Olimjonning sovet senzurasini va siyosiy tazyiqlari sharoitida milliy folklor merosi (“Alpomish” dostonining nashr etilishi) hamda mumtoz adabiyot siymolari (Alisher Navoiy, Ahmad Yassaviy) merosini asrab qolish borasidagi ilmiy jasorati hamda millatparvarlik fenomeni obyektiv baholangan. Tadqiqot davomida adibning jadidchilik harakatiga bo‘lgan munosabati o‘sha davrning mafkuraviy bosimi kontekstida tahlil qilinib, uning ilmiy-ijodiy evolutsiyasiga xos bo‘lgan metodologik paradokslar yoritib berilgan. Olingan natijalar adib faoliyatini sovet davri qoliplaridan xoli ravishda, milliy istiqlol g‘oyalari prizmasi orqali yangicha baholash imkonini beradi hamda zamonaviy navoiyshunoslik, folklorshunoslik va adabiyotshunoslik fanlari uchun muhim nazariy poydevor bo‘lib xizmat qiladi.

KALIT SO‘ZLAR

Hamid Olimjon, shoir, publitsist, olim, folklor, “Alpomish” dostoni, jadidchilik, metodologik tahlil.

Received: July 15, 2026

Accepted: July 26, 2026

Available online: October 25, 2026

⁵ **For citation (Iqtibos keltirish uchun, для цитирования):**

Haitova N. Hamid Olimjon fenomenining uch qirrasi: shoir, publitsist, olim.// Komparativistika (Comparative Studies). — 2026. — Vol.3, № 5(13) — B. 76-89.

THREE DIMENSIONS OF THE HAMID OLIMJON PHENOMENON: POET, PUBLICIST, AND SCHOLAR

Nilufar Erkinovna Khaitova

*Master's Student at the Department of
Literary Studies (World Literature),
Tashkent State University of Uzbek Language
and Literature named after Alisher Navoiy
E-mail: hayitovan@gmail.com
ORCID ID: [0009-0008-9599-6600](https://orcid.org/0009-0008-9599-6600)*

Academic Advisor: Jorakulov Uzoq Haydarovich

*Doctor of Philological Sciences
Alisher Navoiy Tashkent State University
of Uzbek Language and Literature
Head of the Department of "World Literature and
Comparative Literary Studies", Professor
Tashkent, Uzbekistan
E-mail: juraqulovuzoq@navoiy-uni.uz
ORCID ID: [0009-0004-7506-4372](https://orcid.org/0009-0004-7506-4372)*

ABSTRACT

This article examines the literary and scholarly activities of the prominent Uzbek writer Hamid Olimjon within the complex socio-cultural and ideological processes of the 1920s-1940s. The study analyzes the facets of poetry, publicism, and scholarship in the writer's work not as isolated domains, but as an integrated, mutually reinforcing system. Under the constraints of Soviet censorship and political pressure, Hamid Olimjon's scholarly courage and national preservation efforts are objectively evaluated, particularly regarding national folklore (the publication of the "Alpomish" epic) and the promotion of classical literary figures (such as Alisher Navoiy and Ahmad Yassaviy). The article addresses the writer's stance toward Jadidism through the prism of ideological pressures, shedding light on the methodological paradoxes of his evolution. The findings allow for a reassessment of his legacy free from Soviet dogmas, offering essential theoretical insights for contemporary literary criticism, folklore studies, and intellectual history.

KEYWORDS

Hamid Olimjon, poet, publicist, scholar, folklore, "Alpomish" epic, Jadidism, methodological analysis.

**ТРИ ГРАНИ ФЕНОМЕНА ХАМИДА АЛИМДЖАНА:
ПОЭТ, ПУБЛИЦИСТ, УЧЕНЫЙ**

Хаитова Нилуфар Эркиновна

магистрант

Ташкентский государственный университет

узбекского языка и литературы имени Алишера Навои

E-mail: hayitovan@gmail.com

ORCID ID: [0009-0008-9599-6600](https://orcid.org/0009-0008-9599-6600)

Научный руководитель:

Джуракулов Узок Хайдарович

доктор филологических наук, профессор,

заведующий кафедрой “Мировая литература и

сравнительное литературоведение”

Ташкентский государственный университет

узбекского языка и литературы имени Алишера Навои

Ташкент, Узбекистан

E-mail: juraqulovuzoq@navoiy-uni.uz

ORCID ID: [0009-0004-7506-4372](https://orcid.org/0009-0004-7506-4372)

АННОТАЦИЯ

В статье исследуется литературно-научная деятельность выдающегося узбекского поэта Хамида Алимджана в контексте сложных социально-культурных и идеологических процессов 20-40-х гг. XX века. В исследовании различные направления его деятельности – поэзия, публицистика и научная работа – анализируются как взаимодополняющие элементы целостной системы. В работе объективно оценивается научное мужество Хамида Алимджана в условиях советской цензуры, в частности, его усилия по сохранению национального фольклора (публикация эпоса «Алпомыш») и популяризации наследия классиков узбекской литературы (Ахмад Яссави, Алишер Навои). Отношение писателя к джадидизму рассматривается в контексте жесткого идеологического давления эпохи, что позволяет объяснить противоречия его творческой эволюции. Полученные результаты дают возможность переосмыслить наследие Алимджана с учетом ограничений и идеологических установок советской эпохи, что открывает новые перспективы для современного литературоведения, фольклористики и текстологии, а также способствует объективной оценке состояния узбекской гуманитарной науки первой половины XX в.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА

Хамид Алимджан, поэт, публицист, ученый, фольклор, эпос «Алпомыш», джадидизм, методологический анализ.

KIRISH

XX asr o'zbek adabiyoti, ijtimoiy-badiiy tafakkuri va ilmiy-nazariy qarashlari tarixida Hamid Olimjon fenomeni alohida o'rin tutadi. Odatda, sovet davri adabiyotshunosligi va mafkuraviy metodologiyasida uning faoliyati ko'proq bir yoqlama – faqatgina jo'shqin lirik shoir yoki hukmron tuzum mafkurasining faol targ'ibotchisi sifatidagina talqin va tadqiq etib kelindi. Biroq bugungi milliy istiqlol g'oyalari, yangicha ijtimoiy-falsafiy paradigmalari va xolis ilmiy-obyektiv mezonlar nuqtayi nazaridan yondashilganda, Hamid Olimjon shaxsiyatida ijodiy-badiiy mahorat, publitsistik kuzatuvchanlik hamda fundamental olimona tahliliylik o'zaro sintezlashgan yaxlit va murakkab tizim mavjudligi yaqqol ayon bo'lmoqda. Zotan, uning ko'p qirrali ijodiy va ilmiy-nazariy merosi – g'oyatda chigal hamda ziddiyatli tarixiy davrda milliy o'zlikni asrash, xalq og'zaki ijodi durdonalari va mumtoz adabiy an'analarni saqlab qolishga qaratilgan izchil hamda uzoqni ko'zlagan tizimli harakatning qonuniy mahsulidir.

Hamid Olimjon ijodkor sifatida kommunistik partiya prinsiplarining kuychisi sifatida baholanib kelgan bo'lsa-da, olim sifatida kuchli senzuraviy tazyiqlar va milliy qadriyatlarga nisbatan nigilistik, ya'ni inkor etuvchi qarashlar avj olgan davrda ham har bir tadqiqotida milliy adabiyotning qadimiy tarixiy ildizlarini ilmiy jihatdan himoya qilish pozitsiyasida qat'iy turdi. O'sha davrning murakkab adabiy-madaniy muhiti Hamid Olimjon kabi yuksak akademik tayyorgarlikka ega bo'lgan tadqiqotchi va millat tarixini uning o'ziga xosligi va aslligi doirasida ko'ra oladigan va ko'rsata oladigan mutaxassislarga nihoyatda muhtoj edi. Garchi adibning ilmiy-tadqiqot izlanishlari alohida, yaxlit fundamental monografiyalar shaklini olmagan bo'lsa-da, uning turli dolzarb mavzulardagi konseptual maqolalari, ilmiy talqinlari va nazariy xulosalari o'zidan keyingi o'zbek adabiyotshunosligi uchun g'oyat muhim metodologik poydevor bo'lib xizmat qildi. Bu izlanishlar milliy folklorshunoslik, matnshunoslik, navoiyshunoslik, fitratshunoslik va professional adabiy tanqidchilik kabi mustaqil ilmiy yo'nalishlarning metodologik jihatdan shakllanishi hamda tizimli rivojlanishiga bevosita yo'l ochdi.

XX asrning 20-40-yillaridagi o‘ta murakkab, ziddiyatli va sinfiy-mafkuraviy tazyiqlar misli ko‘rilmagan darajada kuchaygan bir sharoitda Hamid Olimjonning milliy adabiy merosni asrash va himoya qilish borasidagi ilmiy-ijtimoiy pozitsiyasini bugungi kun talablari asosida xolis qayta baholash ehtiyoji bilan belgilanadi. Adib faoliyatida badiiy tafakkur (she’riyat), ijtimoiy-tahliliy kuzatuvchanlik (publitsistika) va chuqur nazariy tahlil (olimlik) sohalari bir-birini mutlaqo inkor etmagan, aksincha, dialektik jihatdan o‘zaro taqozo etgan va boyitgan holda izchil rivojlandi. Aynan ushbu universal intellectual salohiyat ijodkorga Farg‘ona kanali qurilishi kabi yirik ommaviy ijtimoiy harakatlardan tortib, milliy o‘zlik ramzi bo‘lgan “Alpomish” eposini nashr etish, buyuk mutafakkir Alisher Navoiy va o‘zbek adabiyoti tarixini xalqaro miqyosda targ‘ib qilish singari muhim madaniy-ijtimoiy jarayonlarga faol va yetakchi sifatida munosabat bildirish imkonini berdi.

Ushbu maqolaning bosh maqsadi – Hamid Olimjonning serqirra faoliyati va ijodiy-ilmiy tahlilini XX asrning birinchi yarmidagi milliy-madaniy uyg‘onish va murakkab g‘oyaviy kurashlar kontekstida tahlil qilish hamda uning tadqiqotchilik va jamoatchilik faoliyati zaminida yotgan millatparvarlik fenomenini ilmiy-nazariy jihatdan asoslab berishdan iborat. Maqolada adibning turli yillarda yozilgan va chop etilgan maqolalari, ilmiy ma’ruzalari va zamonaviy ilmiy qarashlar qiyosiy-tahliliy metod orqali o‘rganilib, uning o‘zbek ilmiy-adabiy tafakkuri rivojiga qo‘shgan betakror hissiy yangicha konseptual nigoz bilan baholanadi.

ASOSIY QISM

Hamid Olimjon professional adabiyot maydoniga dadil kirib kela boshlagan davr – XX asrning 20-yillari o‘zbek xalqining ijtimoiy hayoti, adabiyoti, tili va umumiy madaniyatida fundamental transformatsiyalar yuz berganligi bilan xarakterlanadi. Chor Rossiyasi mustamlakachiligining og‘ir asoratlari, 1916-yilgi milliy ozodlik qo‘zg‘oloni voqealari, ketma-ket yuz bergan inqilobiy to‘ntarishlar va fuqarolar urushi xalq ommasini chuqur tushkunlik, ijtimoiy beqarorlik va ma’naviy umidsizlikka shior edi. O‘sha davr milliy ziyolilari inqilobiy o‘zgarishlarni ijtimoiy adolat va milliy tiklanishga xizmat qiladi degan katta umid

va ishonch bilan kutib oldilar. Hamid Olimjon ham ana shu murakkab ijtimoiy jarayonlar ichida shakllangan yangi avlod vakillaridan biri edi. Bunga sabab, u mustamlakachilik davrining og‘ir ijtimoiy-iqtisodiy manzaralarini, chor ma’murlarining tasodifiy quvg‘inlari, qo‘zg‘olon oqibatidagi sarsongarliklar, Jizzax cho‘llaridagi sarson-sargardonlik, ochlik va boshpanasizlik kabi hayotiy qiyinchiliklarni yosh bo‘lishiga qaramay shaxsan boshidan kechirgan edi.

Shuning uchun ham keyinchalik ijtimoiy-siyosiy hayotda nisbatan barqarorlik paydo bo‘lishi, tinch mehnat sharoitlarining yo‘lga qo‘yilishi, ayniqsa, ta’lim olish, ilm-fan va madaniyat sirlarini o‘rganish uchun keng imkoniyatlar yaratilishi unda ulkan ishonch, ijodiy jo‘shqinlik va hayotiy quvonch uyg‘otdi. Mazkur hayotiy va ijtimoiy omillar yosh ijodkor dunyoqarashining, estetik prinsiplarining shakllanishida muhim falsafiy asos bo‘lib xizmat qildi. O‘tmishdagi og‘ir kunlar ta’siri va yangi hayot istiqboliga bo‘lgan samimiy ishonch uning dastlabki she’riy namunalarida yaqqol aks etdi. Xususan, insoniy baxt, tabiat go‘zalligi, shukronalik tuyg‘usi hamda kelajakka yuksak maqsadlar bilan intilayotgan faol inson obrazining kuylanishi shoirning ijtimoiy hayot va millat taqdiriga befarq emasligining yorqin ifodasi edi. Shu ma’noda, Hamid Olimjon o‘zining nekbin ruhdagi she’rlari orqali ommadagi mavjud tushkun kayfiyatlarni yengishga, ularning qalbi va ongiga yangi ruhiy quvvat va ertangi kunga mustahkam ishonch bag‘ishlashga intildi. Natijada, u qisqa muddat ichida xalqning eng sevimli va ardoqli shoiri sifatida tanildi.

Hamid Olimjon she’rlarining keng xalq ommasiga nihoyatda yaqinligi va tez singib ketishi sabablarini tahlil qilganda, uning badiiy tafakkuri xalq og‘zaki ijodi – folklor an’analari bilan chuqur genetik va estetik bog‘liqlikka ega ekanligini alohida ko‘rsatish lozim. Bolalik yillarida oilaviy muhitda eshitgan ertak va dostonlari, xalq qo‘shiqlari, xalqona maqol va matallar shoirning estetik tasavvur doirasi hamda poetik obrazlar dunyosi shakllanishida asosiy o‘rin tutdi. Bu holatni milliy-badiiy xotiraning va asriy folklor timsollarining ijodkor ongiga tabiiy ravishda singishi deb baholash to‘g‘ri bo‘ladi. Shuningdek, uning ko‘plab lirik she’rlarida tabiat va inson munosabatining an’anaviy xalqona idrok prinsiplari asosida ifodalanishi ham bevosita folklor estetikasi ta’sirini yaqqol ko‘rsatadi. Masalan, uning mashhur

“Vodiylarni yayov kezganda...” she’rida inson ruhiyatining murakkab tebranishlari va tabiat manzaralarining dinamik harakati xalqona tasvir uslubi bilan mukammal darajada uyg’unlashgan bo’lsa, “Oygul bilan Baxtiyor” hamda “Semurg” dostonlarida epik an’ana butunlay yangi lirik-badiiy shaklda, falsafiy-estetik jihatdan qayta talqin etilganini yaqqol kuzatish mumkin.

“Umuman, Hamid Olimjon ijodi folklorsiz bu qadar xalqchil va bu qadar rangin bo’lishi mahol edi” (Karimov N., 1979, 151). Xalq og’zaki ijodining boy xazinasida shakllangan o’ziga xos poetik tafakkur Hamid Olimjonda nafaqat mukammal badiiy obraz yaratish mahoratini, balki ijtimoiy borliqni to’g’ri anglash va uning mohiyatini badiiy-falsafiy jihatdan talqin qilish qobiliyatini ham maksimal darajada shakllantirdi. Shu bilan birga, poetik mushohada orqali u ijtimoiy-siyosiy hodisalarni badiiy umumlashtirish, davr va zamon voqeliklarini chuqur his etib, ularga munosib baho berish imkoniyatiga ega bo’ldi. Yana bir muhim jihati shundaki, ana shu boy ijodiy tajriba shoirning badiiy ifoda va tafakkur doirasini yanada kengaytirib, uning tahliliy fikr va falsafiy mulohazalarini kengroq jamoatchilik auditoriyasiga bevosita yetkazish ehtiyojini, ya’ni uning faoliyatida publitsistikaga o’tish zarurati va qonuniyatini yuzaga keltirdi.

Ushbu poetik tafakkurning dolzarb ijtimoiy-hayotiy masalalarga yuzlanishi Hamid Olimjon ijodiy evolutsiyasida mutloq tabiiy va dialektik jarayon sifatida namoyon bo’ladi. Shu jihatdan chuqurroq tahlil qilinganda, uning publitsistik faoliyati she’riyatdan uzilib qolish emas, balki poetik mushohadaning publitsistik tahlil shaklida davom etishi va uning yanada kengayishidir. Samarqand O’zbek bilim yurtida tahsil olayotgan yillarida devoriy gazetalarda va dastlabki matbuot nashrlarida chop etilgan chiqishlaridayoq badiiy adabiyotning ijtimoiy vazifasi, kitob mutolaasi madaniyati, yoshlar tarbiyasi va ijodkorning ma’naviy mas’uliyati kabi fundamental masalalarga murojaat qilingani uning ijtimoiy-falsafiy qarashlari ancha erta va tizimli shakllanganini yaqqol ko’rsatadi. Bu chiqishlar shunchaki yoshlik qiziqishi natijasi bo’lmay, balki jamoatchilik ongiga ma’rifiy ta’sir ko’rsatishga va ijtimoiy fikrni shakllantirishga intilishning dastlabki jiddiy ko’rinishlaridir.

Hamid Olimjon biror jiddiy badiiy asar yoki publitsistik matn yozishni maqsad qilar ekan, voqelikni faqatgina kabinetdan turib, nazariy jihatdan emas, balki bevosita real hayot ichida, xalq orasida yurib kuzatish va anglashni afzal bildi. Tarixiy ahamiyatga ega bo'lgan yirik obodonchilik loyihasi – Farg'ona kanali qurilishida boshdan-oxir ishtirok etishi, Darg'om kanali bo'yidagi ijtimoiy kuzatuvlari, Mulkobod va Quva kabi tarixiy hududlarga qilgan unumli safarlari shoirning ijodiy dunyoqarashiga va hayotni bilish darajasiga sezilarli darajada ijobiy ta'sir ko'rsatdi. Ana shu tinimsiz izlanishlar va hayotiy materiallar natijasida o'zbek publitsistikasining durdonalari bo'lgan “Mulkobod”, “Quva qo'ynida”, “Ishtibohning tugalishi”, “Fayzulla ota Yunusov” kabi teran ocherklar, “Baxtlar vodiysi” turkum she'rlari, “Zaynab va Omon”, “Ota hayotidan” kabi epik dostonlar yaratildi. U qaysi ijtimoiy muhitda bo'lmasin, o'zi bevosita guvoh bo'lgan va kuzatgan ijtimoiy hodisalarning ichki ma'no-mohiyatini ochishga va o'zgaruvchan davr ruhini badiiy ifoda qilishga intildi. Shu tariqa, oddiy kundalik voqeliklar uning qalami ostida muayyan tarixiy va estetik ahamiyat kasb etuvchi jiddiy badiiy dalilga aylanib bordi.

Publitsistik va badiiy faoliyatning hayotiy voqeliklar bilan bunday uzviy bog'liqligi Hamid Olimjon shaxsiyatida ilmiy-tadqiqotchilik va nazariy tafakkurning ham barvaqt shakllanishini ta'minladi. Ayniqsa, uning Madaniy qurilish ilmiy tekshirish instituti (keyinchalik Til va adabiyot instituti)da katta ilmiy xodim sifatida faoliyat boshlashi uning shaxsiy ijodiy kuzatuvlarini muayyan darajada ilmiy tahlil va metodologik prinsiplar bilan boyitishga xizmat qildi. Xususan, o'zbek xalqining eng buyuk qahramonlik eposi hisoblangan “Alpomish” dostonini birinchi marta tizimli ravishda nashrga tayyorlash ishlarida faol ishtirok etishi, ushbu monumental eposning xalq badiiy tafakkuri mahsuli sifatidagi tarixiy-estetik mohiyatini asoslab beruvchi bir qator muhim ilmiy mulohazalarni ilgari surishi uning folklorshunoslik ilmiga nisbatan chuqur va tizimli munosabatini namoyon etadi. Bunga parallel ravishda, buyuk mutafakkir Alisher Navoiy merosini o'rganish va ommalashtirish borasida qo'ygan dadil qadamlari ham Hamid Olimjon faoliyatida olimlik qirrasi va tadqiqotchilik salohiyati mustaqil va alohida o'rin tuta boshlaganini ko'rsatadi.

Adib o'zining qisqa umri davomida yirik ko'p tomlik ilmiy monografiyalar yaratish imkoniga ega bo'lmagan bo'lsa-da, uning har bir maqolasi, nutqi va ma'ruzasi o'zining qamrovi bo'yicha katta adabiy-tarixiy va metodologik masalalarni qamrab olar edi. Bu tahliliy fikrlar Hamid Olimjonning zamondoshlari bo'lgan yirik ijodkorlar va munaqqidlar tomonidan ham alohida e'tirof etilgan. Jumladan, o'zbek she'riyatining yirik vakili bo'lgan shoir Mirtemir o'z xotiralarida uning shaxsiyati, ensiklopedik bilimi va tug'ma iste'dodi haqida shunday yozadi:

“Hamid Olimjon tug'ma va nodir talant edi. Uning qonida, o'zligida, ko'z qorachig'ida, to'qson ikki tomirida tug'ma bir zukkolik, shoirona bir sajiya, bilgichlik, burrolik, nurbaxshlik, yorqin qalb, odob ayon, peshonasida va yirik ko'zlarida ulug'lik ochiq-oydin edi. Uning bilmagani oz edi. O'qimagani kam edi” (Sen elimning yuragida yashaysan, 1973, 57).

Ushbu yuksak va samimiy baho Hamid Olimjonning zamondoshlari hamda o'sha davr adabiy jamoatchiligi orasida nafaqat iste'dodli ijodkor, balki keng bilimli, chuqur intellektual va ilmiy salohiyatga ega bo'lgan shaxs sifatida tanilganini to'laqonli tasdiqlaydi. Hamid Olimjonning ko'p qirrali faoliyatini tizimli tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, uning shoirlik, publitsistik va olimlik qirralari sun'iy ravishda ajratilgan alohida sohalar sifatida emas, balki bir-birini muntazam ravishda to'ldirib, o'zaro taqozo etib boruvchi yagona va yaxlit ijodiy-intellektual tizim (yaxlit fenomen) sifatida namoyon bo'ladi. Uning shoir sifatidagi yuksak badiiy mahorati xalq ruhiyatini eng nozik jihatlarigacha anglash imkonini bergan bo'lsa, publitsist sifatidagi tezkor chiqishlari jamiyat hayoti va adabiy jarayonda kechayotgan muhim konseptual voqealarga tezkor munosabat bildirish, dolzarb muammolarni jamoatchilik oldiga ochiq qo'yish imkonini yaratdi. Xususan, Farg'ona kanali qurilishi davrida u o'z she'rlari orqali mehnatkashlarning ruhiy kuchini va vatanparvarlik tuyg'ularini mustahkamlab, ijtimoiy harakatning yirik ma'naviy qo'llab-quvvatlovchisiga aylandi. Bundan tashqari, u adabiy jarayondagi yuzakilik, g'oyaviy sayozlik va ijodiy mas'uliyatsizlikka qarshi adabiy tanqidchi sifatida qat'iy va murosasiz pozitsiya bildirib, sifatsiz badiiy namunalarni qat'iy tanqid qildi hamda adabiyotning yuksak estetik vazifasini muntazam eslatib turdi. Olim sifatida esa o'zbek adabiyoti tarixi,

o'zbek folklori va klassik adabiy meros bilan bog'liq bir qator fundamental muammolarni ilmiy jamoatchilik diqqat markaziga olib chiqdi. Bu ilmiy muammolar ustida bugungi kunda ham tadqiqotlar izchil davom etayotgani uning ilmiy qarashlari uzoq muddatli va barqaror ahamiyatga ega bo'lganini yorqin ko'rsatadi.

Hamid Olimjon o'zining qisqa, ammo sermazmun hayoti davomida davlat va jamoatchilik hayotida faol ishtirok etgan, yirik adabiy jarayonlarni boshqargan tashkilotchi sifatida ham o'ta mas'uliyatli va murakkab vazifalarni muvaffaqiyatli bajardi. Xususan, uning 1939-yil 23–27-aprel kunlari Toshkent shahrida o'tkazilgan O'zbekiston sovet yozuvchilarining II siyezdidagi chuqur tahliliy ma'ruzasi va nutqi uning siyosiy, ma'naviy va tashkilotchilik jihatdan yetukligini yaqqol namoyon etgan eng muhim tarixiy chiqishlaridan biridir. Ushbu jarayon haqida taniqli tarjimon L.M.Penkovskiy o'z xotiralarida hayrat bilan shunday yozadi:

“Biz o'z zamonamizda o'ttiz yoshdagi yozuvchilarga ko'pincha bolalarga bo'lgandek munosabatda bo'lamiz, Hamid esa o'sha kezlardayoq bizning qarshimizda siyosiy jihatdan yetilgan davlat arbobi, baquvvat irodali, rahbarlik lavozimlarida ishlashga loyiq bo'lgan kishi sifatida namoyon bo'ldi” (Karimov N., 1979, 127).

Ushbu baho mutloq tasodifiy bo'lmay, adibning bu davrga kelib nafaqat ijodiy muhitga bevosita ta'sir ko'rsatadigan rahbar, balki keng qamrovli ilmiy-ijtimoiy masalalar yuzasidan davlat miqyosida qat'iy pozitsiya bildiradigan yirik intellektual arbob darajasiga ko'tarilganini ko'rsatadi. Shu bois ham, Hamid Olimjonning tadqiqotchilik va olimlik qarashlari faqatgina an'anaviy akademik monografiyalar ko'rinishida emas, balki maqolalar, ma'ruzalar, kirish so'zlari, dolzarb dokladlar va tizimli kundalik qaydlar kabi turli interaktiv janrlarda bizgacha yetib keldi. Bir qarashda bu boy ilmiy meros tarqoq va tizimsiz holda saqlanganday tuyulishi mumkin, ammo chuqurroq ilmiy tahlil ushbu materiallarning barchasi milliy madaniyatni yuksaltirish kabi yagona strategik va umumiy maqsad atrofida birlashganini ko'rsatadi.

Jumladan, uning “Alpomish” dostonini birinchi marta tizimli nashrga tayyorlash munosabati bilan yozgan va xalq og'zaki ijodi tabiati tahliliga bag'ishlangan kirish so'zi shunchaki oddiy annotatsiya yoki muqaddima bo'lmay, balki o'zbek folklorshunosligida yangi davrni boshlab bergan mustaqil ilmiy-nazariy

tadqiqot xususiyatiga ega asardir. Taniqli folklorshunos olim, professor Shomirza Turdimov o'zining ilmiy izlanishlarida bu masalaga to'xtalib, shunday yozadi:

“Har qanday kitobga yozilgan kirish so'z yoki so'zboshi o'ziga xos ko'rsatkich, yo'lovchi... Ushbu so'zboshiga ham ayni missiya yuklangan, lekin u so'zboshi qamrovidan chiqib, chinakam ilmiy maqola maqomiga o'tib ulgurdi. Oradan yarim asrdan ortiq vaqt o'tganiga qaramay so'zboshining o'z ilmiy-ma'rifiy ahamiyatini yo'qotmay kelayotganligi fikrimizni tasdiqlaydi” (XX asr o'zbek adabiyoti masalalari, 2012, 95).

Hamid Olimjon hayoti va uning murakkab faoliyatiga baho berishda ayrim adabiyotshunoslik asarlarida uning o'z davrida jadid ziyolilariga va ularning adabiy qarashlariga nisbatan keskin tanqidiy munosabat bildirgani haqida munozarali fikrlar ham uchrab turadi. Biroq mazkur o'ta nozik va murakkab tarixiy holatni obyektiv baholash uchun uni, eng avvalo, XX asrning 30-yillarida butun mamlakat miqyosida shakllangan o'ta og'ir totalitar mafkuraviy muhit va shafqatsiz siyosiy qatag'onlar kontekstida chuqur va xolis tahlil qilish zarur. Ma'lumki, bu davrda jadidchilik harakati va uning namoyandalariga nisbatan munosabat sovet rasmiy ideologiyasi tomonidan o'ta keskinlashtirilgan va har qanday milliy g'oya dushmanlik sifatida baholangan edi. Akademik Naim Karimov ham o'z tadqiqotlarida jadidchilik harakati atrofidagi barcha keskin bahslar va tanqidiy chiqishlar aynan o'sha davrdagi dahshatli mafkuraviy tazyiq va jismoniy yo'q qilish xavfi ostida shakllanganini alohida ta'kidlaydi. Xususan, olimning “Jadidlar 1916-yilda” nomli ilmiy tadqiqot maqolasida qayd etilishicha, Hamid Olimjonning o'z davrida yozilgan “Jadid adabiyotining sinfiy mohiyatiga” nomli maqolasida jadidlar faoliyatiga nisbatan ayrim sinfiy ayblovlarning qo'yilishi va ularning faoliyati keskin tanqid ostiga olinishi – bevosita o'sha davr mafkuraviy mashinasining qat'iy talabi, tazyiqi hamda ijodkorning shaxsiy omon qolish strategiyasi bilan bog'liq majburiy tarixiy holat edi. Biroq bu majburiy holat va ayrim maqolalar adibning umumiy ilmiy pozitsiyasini va millatparvarlik faoliyatini to'liq belgilab bera olmaydi. Bu yerda o'ziga xos ilmiy-metodologik paradoks ko'zga tashlanadi: u davr taqozosi va siyosiy bosim ostida ayrim jadid namoyandalariga nisbatan rasmiy doirada tanqidiy fikr bildirishga majbur bo'lgan bo'lsa-da, ayni paytda o'zbek millatining butun boy adabiy, ilmiy,

tarixiy va folklor namoyandalarini yagona tizimli konsepsiya asosida himoya qilishga, ularning umumbashariy qimmatini butun ittifoq miqyosida isbotlashga astoydil harakat qildi. Hattoki 1943-yilda, urushning eng og‘ir pallasida Moskva Yozuvchilari klubida “O‘zbek xalqining adabiyoti” mavzusida so‘zlagan o‘zining mashhur dokladini O‘rta Osiyo xalqining o‘ta qadimiy va boy madaniy tarixidan boshlaydi va markaziy minbardan turib: “...bu yerda zabt etib bo‘lmas qo‘rg‘onlar bilan ihota etilgan va jahonning karvon yo‘llari o‘tadigan muhtasham shaharlarga, takomillashgan yozuv, yuksak madaniyatga ega bo‘lgan, o‘z tuprog‘ini bosqinchilar hujumidan himoya qilishga qodir bo‘lgan xalq” (Olimjon H., 1982, 270) yashaganini tarixiy dalillar bilan ilmiy asoslab beradi. O‘rta Osiyo xalqlari madaniyatini faqat va faqat oktyabr inqilobidan keyin yoki rus madaniyati ta’sirida shakllangan deb hisoblovchi evrotsentristik va sovetparast mafkuraviy hokimiyat vakillari qarshisida turib, Hamid Olimjon Mahmud Koshg‘ariydan boshlab, Yusuf Xos Hojib, Alisher Navoiy va hatto tasavvufiy yo‘nalishdagi Ahmad Yassaviygacha bo‘lgan buyuk siymolarni o‘zbek millatining tarixiy faxri va madaniy poydevori sifatida daho darajasida tanishtiradi. Bu esa adibning o‘ta xavfli mafkuraviy to‘siqlar va siyosiy xavf-xatarlar ichida turib ham o‘z xalqining asl o‘tmishi, madaniy mustaqilligi va tarixiy haqiqati uchun qayg‘urgan, kurashgan fidoyi va jonkuyar olim bo‘lganini ko‘rsatuvchi eng asosiy konseptual kalit vazifasini o‘taydi.

Hamid Olimjon milliy o‘zlikni aks ettiruvchi unsurlarni targ‘ib qilish va o‘rganish siyosiy jihatdan o‘ta xavfli sanalgan bir tarixiy sharoitda xalq og‘zaki ijodi, qadimiy dostonchilik maktablari va o‘zbek klassik adabiyoti an‘analarini ilmiy himoya qilish borasida haqiqiy ilmiy jasorat ko‘rsatdi. Shunga ko‘ra, uning faoliyatini faqat yuzaki mafkuraviy qobiqlar va majburiy yozilgan siyosiy maqolalar doirasida cheklab qo‘ymay, balki milliy adabiy merosni asrash, uni ilmiy tizimlashtirish va kelajak avlodlarga mukammal holatda yetkazish yo‘lidagi ulkan xizmatlari bilan uzviy bog‘liqlikda tahlil qilish hamda baholash ilmiy jihatdan yagona to‘g‘ri va asosli yo‘ldir. Adib ijodi haqidagi ayrim ilmiy munozaralar xususida so‘z ketganda, atoqli o‘zbek folklorshunosi Hodi Zarifning qimmatli xotiralari va tarixiy guvohliklariga tayanish metodologik jihatdan g‘oyat muhimdir. “Sen elimning yuragida yashaysan” nomli

xotiralar to‘plamida batafsil qayd etilishicha, 30-yillarda o‘zbek mumtoz adabiyoti merosi va xalq og‘zaki ijodi namunalari atrofida kechgan o‘ta keskin metodologik va g‘oyaviy bahslarda Hamid Olimjon, Uyg‘un kabi yosh va iqtidorli olimlar milliy meros namunalarini haddan tashqari sinfiylashtirishga, ularni “feodalizm qoldig‘i” deb butunlay inkor etishga intilgan radikal sovet munaqqidlarining qarashlariga qarshi ilmiy asoslar bilan dadil chiqqanlar. Bu tarixiy fakt Hamid Olimjon ilmiy faoliyatining eng bosh konsepsiyasini to‘liq dalillaydi: o‘zbek adabiyoti va madaniyati sovet davrida bo‘shliqdan yaralgani yo‘q, u uzoq asrlik boy tarixiy ildizlarga, taraqqiyot bosqichlariga ega hamda uzluksiz davom etib kelayotgan yaxlit va buyuk madaniy tizimdir. Adib o‘zining ilmiy va jamoatchilik faoliyati orqali ana shu milliy maqsadni amalga oshirishga erisha oldi.

XULOSA

Yuqorida keltirilgan atroflicha ilmiy mulohazalar va manbalar tahlili shuni ko‘rsatadiki, Hamid Olimjon faoliyatini faqatgina birgina tor ijodiy yo‘nalish (masalan, faqat she‘riyat) doirasida baholash ilmiy va metodologik jihatdan o‘ta cheklangan va biryoqlama yondashuvdir. Uning she‘riyati, ocherknavislik va publitsistikasi hamda chuqur akademik yo‘nalishdagi ilmiy faoliyati o‘zaro dialektik uyg‘un holda, milliy adabiy-ijtimoiy tafakkur taraqqiyotida g‘oyat muhim burilish yasagan yaxlit, murakkab va konseptual tizimni tashkil etadi. Ayniqsa, uning o‘zbek mumtoz adabiyotiga va xalq og‘zaki ijodi merosiga bo‘lgan munosabati, epik dostonlarni ilmiy baholash hamda asrab qolishdagi qat‘iy vatanparvarlik pozitsiyasi uni o‘z davri badiiy tafakkurining rivojlanish vektoriga bevosita va kuchli ta‘sir ko‘rsatgan yirik intellektual shaxs, akademik darajadagi olim sifatida namoyon etadi. Shu bois, Hamid Olimjon faoliyati va merosini XX asrning 30-40-yillarida shakllangan o‘zbek ilmiy-adabiy tafakkuri taraqqiyoti qonuniyatlari bilan uzviy bog‘liqlikda, keng qiyosiy-tarixiy va metodologik kontekstda tahlil qilish ilm-fanimiz oldidagi dolzarb vazifalardan biridir. To‘plangan yangi ilmiy materiallar, arxiv hujjatlari va manbalarning tahliliy mazmunidan kelib chiqib, tadqiqotimizning keyingi qismlarida adibning ilmiy-badiiy merosi aynan 30–40-yillar o‘zbek ilmiy-adabiy va ijtimoiy-falsafiy tafakkuri kontekstida yanada batafsil, qiyosiy va tizimli ravishda tadqiq etiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Каримов Н. Ҳамид Олимжон [Шоир ҳаёти ва ижодидан лавҳалар]. – Тошкент, Фан, 1979. – 248 б.
2. Сен элимнинг юрагида яшайсан [Ҳ.Олимжон ҳақида хотиралар]. – Тошкент, Гофур Гулом номидаги Адабиёт ва санъат, 1973. – 128 б.
3. XX аср ўзбек адабиёти масалалари. Тўплам. – Тошкент: Фан, 2012.– 248 б
4. Каримов Н. Жади́длар 1916 йилда // <https://tavorix.islamonline.uz/site/item/419>
5. Олимжон Ҳ. Мукаммал асарлар тўплами. Ўн томлик. 6-том. – Тошкент: Фан, 1982. 336 б.
6. Каримов Н. Ҳамид Олимжон. – Тошкент: Ёш гвардия, 1979. – Б. 248.

REFERENCES

1. Karimov, N. (1979). *Hamid Olimjon [Shoir hayoti va ijodidan lavhalar]* [Hamid Olimjon [Sketches from the poet's life and work]]. Toshkent: Fan. [in Uzbek]
2. *Sen elimning yuragida yashaysan [H.Olimjon haqida xotiralar]* [You live in the heart of my people [Memoirs about H.Olimjon] (1973). Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at. [in Uzbek]
3. *XX asr o'zbek adabiyoti masalalari. To'plam* [Issues of 20th century Uzbek literature. Collection] (2012). Toshkent: Fan. [in Uzbek]
4. Karimov, N. *Jadidlar 1916 yilda* [Jadids in 1916]. Available at: <https://tavorix.islamonline.uz/site/item/419> [in Uzbek]
5. Olimjon, H. (1982). *Mukammal asarlar to'plami. O'n tomlik. 6-tom* [Complete collection of works. Ten volumes. Volume 6]. Toshkent: Fan. [in Uzbek]
6. Karimov, N. (1979). *Hamid Olimjon* [Hamid Olimjon]. Toshkent: Yosh gvardiya, p. 248. [in Uzbek]